

Asociace spisovatelů: Sjezd spisovatelů 2022

Jana Návratová: Statusu umělce jako kvantový skok

Termín „status umělce“ zní s ohledem na současnou životní realitu celé řady umělců majestátně, silně a poněkud úředně. Přitom náš hlavní úřad na správu umění – tedy Ministerstvo kultury se soustavně zabývá tím, co umělci vyprodukovali, produkuje nebo hodlají produkovat. Ať jsou to památky či současné umění. Stará se tedy, technicky řečeno, o využití a správu umělecké produkce nikoli o ty, kteří tyto umělecké hodnoty vytvářejí. Téma statusu umělce konečně obrací pozornost právě k lidem, k těm, kteří umění v hmotné či nehmotné podobě vytvářejí.

V posledních desetiletích se rozlišil, definoval a rozvinul segment kreativních odvětví, které významně ovlivňují ekonomiky států a jsou signifikantem vyspělosti a inovačního potenciálu dané společnosti. V jádru tohoto segmentu sídlí lidská schopnost imaginace, zvědavost, hravost, smysl pro krásu a překvapení, citlivost a empatie a především kreativita. Tyto vlastnosti a schopnosti dnes ekonomizuje podle Evropské komise až 12 milionů občanů Evropské unie - kulturní a kreativní odvětví je dnes třetí největší sektor zaměstnanosti, a pro občany ve věku do 29 let je dokonce na prvním místě. I v České republice tvoří umělci a umělkyně, kulturní a kreativní pracovníci a pracovníci velkou profesní skupinu – podle Českého statistického úřadu v předcovidovém roce pracovalo v oblasti kultury celkově 209 tisíc obyvatel, z toho 129 tisíc osob se přímo věnovalo kulturním a tvůrčím povoláním. Kultura se podílí na celkové zaměstnanosti obyvatel 4%.

O potřeby a zájmy těchto profesí je nutné se začít lépe starat. Proč? Především proto, že se to vyplatí, a také proto že je nejvyšší čas. Od sametové revoluce se na potřeby tanečnic/tanečníků, režisérek, režisérů, výtvarnic, výtvarníků, literátek, literátů a dalších umělkyň a umělců nikdo neptal. Stejně tak se jako samozřejmost bralo, že v podfinancované kultuře pracují manažerky a manažeři, produkční a technici – bez nichž by se stěží uskutečnil jakýkoli festival, představení, výstava či koncert. Co se děje s tanečnickem, který zestárne, nebo s tanečnicí, která otěhotní, kolik si má říct mladý režisér za první režii a kolik režii do roka musí realizovat, aby mohl celý rok normálně žít, z čeho má výtvarník platit ateliér při vysokých cenách nájmu a z čeho má žít spisovatelka,

kteřá zrovna píše román? Jak udělat z umělecké tvorby normální důstojné zaměstnání? To je předmětem aktuálních diskusí napříč uměleckými druhy a žánry.

Strategie přežití, které si lidé v umění a kreativních odvětvích vyvinuli za dobu, kdy je stát a samospráva přehlíželi, narazily v covidu na svůj limit – sociální, legislativní i řekněme psychologický. Z prostoru kultury a umění je slyšet obrovská frustrace mladých i těch ve středním věku. Hlubkové rozhovory mapující průběhy uměleckých kariér, na kterých pracuje Institut umění – Divadelní ústav v rámci své výzkumné činnosti, to jenom potvrzují. Údaje statistického úřadu hovoří o nižší průměrné mzdě v tomto odvětví - oficiálně vykázané číslo a před covidem činilo necelých 33 tisíc. Přitom drtivá většina lidí působících v tomto sektoru má přinejmenším odborné středoškolské vzdělání a daleko častěji vysokoškolský titul. Stále je běžná práce bez smluvního ošetření, nízké honoráře a neznámá cena umělecké práce s argumentem, že by se jejím zveřejněním porušil volný trh, někdy i práce bez odměn s argumentem investice do projektu, dále v mnoha ohledech porušování zákoníku práce překračováním pracovní doby a absence času na regeneraci atd. V důsledku nízkých příjmů někteří umělci a umělkyně neplatí sociální pojištění a mají nulové daně. Potom jim nevzniká samozřejmě nárok na důchod a žádná banka jim nedá úvěr. Samostatná kapitola je pak období přerušování kariéry, například mateřstvím a rodičovstvím, v interpretačních oborech jsou to také úrazy a nemoci z povolání. Nejčastějším problémem umělkyně a umělců je však vyčerpanost osobních kapacit. Běžná je práce na několika projektech, kombinace úvazků a nezávislých zakázek, obava odmítnout práci, nulový čas a prostor na regeneraci, a paradoxně nedostatek času i na samotnou tvorbu.

Problém, o kterém tu hovoříme je komplexní a jedním z jeho podstatných aspektů je i to, že do křehkého uměleckého prostředí každý rok vstupují noví dychtiví absolventi uměleckých škol. Ti se na své alma mater o skutečném životě umělce většinou moc nedozvědí. Až za pár let nahlédnout, jak nízký mají statut, jak nesmírně energeticky náročné je obstát, natož uspět, že jim na skutečnou tvorbu vzhledem k neustálé administraci grantů vůbec nezbyvá prostor, tak s uměním končí, odcházejí za hranice nebo do jiných profesí. Můžeme uvést příklad českého tance, kde v baletních souborech prakticky nenajdeme tanečnici či tanečníka české národnosti a na nezávislé scéně se

profesionálně pohybuje jen několik jedinců, přitom máme v ČR 6 tanečních konzervatoří.

Co s tím? V předvolebních debatách, které momentálně sleduji, se téma ochrany umělkyň a umělců pod titulem statusu umělce zmiňuje jako podmínka pro další udržitelnost kulturní a kreativní sféry. Tento argument zní ze strany lidí v kultuře a umění působících a je předkládán politikům k řešení. V těch diskusích se ale také často z jejich strany konstatuje, že jde o úkol řešitelný na státní úrovni, nikoli krajské a komunální. Kulturní politika státu, která vznikla za ministra Zaorálka úkol přijmout a ukotvit status umělce, obsahuje. Status je dokonce komponentou Národního plánu obnovy a jsou pro jeho naplnění vyčleněny určité finanční prostředky. Slabým místem je však věcný přechod od slov k činům, který začíná pochopením, že pro pevný a funkční status umělce je potřeba širokého konsensu, krajskou a komunální politiku nevyjímaje. Existuje řada výzkumů, dat, zpracovaných podkladů, doporučení ze zdola i z úrovně Evropské unie, řada příkladů dobré praxe o které se lze při implementaci statusu umělce opřít. Některé státy se péčí o umělecký personál zabývají až dojemně – ráda uvádím německý covidový příspěvek na dětské pokojíčky, za které se také musí platit nájem a který přistály v lockdownech na účtech německých umělců, kteří jsou rodiči, aniž by o něj žádali. Základem této péče je evidence a přehled o tom, co se dané oblasti děje. Co může spadat do opatření zavedeným statutem umělce u nás - například okamžité řešení druhé kariéry umělců (především v uměních svázaných s tělem), narovnání základu odpočtu daně u svobodných povolání ze 40% na 60 % jak je tomu u jiných živnostníků, či budování sociální fondu pro umělce atd.

Covidová pandemie zesílila urgenci péče o umělecký a kreativní personál, především v oblasti performing arts, nicméně také ukázala chaos a nepřehlednost z hlediska sociální ochrany umělkyň a umělců i v dalších oblastech. V řešení tématu vzrostl podstatně význam profesních organizací reprezentujících zájmy a potřeby jednotlivých oborů a profesí. V jejich reprezentaci je třeba mít lidi, kteří budou schopni konstruktivně komunikovat se státem i jinými partnery, jinými profesními asociacemi, vnímat téma kontextuálně. Je to velmi náročná a expertní práce, s níž má většina oblastí umění už bohaté zkušenosti. Problém je že tato práce závisí na dobrovolnictví, a proto je nutné rovněž činnost profesních organizací alespoň částečně profesionalizovat, členské příspěvky nemusí stačit. Ve financování činnosti

profesních organizací sehrály skvělou roli tzv. Norské fondy, které podpořily v posledních dvou letech práci uměleckých asociací. Tato podpora kapacit přinesla jejich činnosti významnou vzpruhu.

V dokumentech EU se o kulturních a kreativních odvětvích hovoří jako o ekosystému. Ekosystémy se vyvíjejí postupně a jejich přirozenému rozvoji škodí nešetrné zásahy a nerovnováha, která omezuje diverzitu. Na zdraví dobře fungujícího ekosystému, či organismu, se podílejí všechny jeho složky, každá jeho sebemenší součást má vliv na celek. Proto se v rámci postpandemického obnovení kulturního a kreativního sektoru hodně v evropských zemích hovoří o konceptu férovosti, který má napravit nerovné podmínky, netransparentnost a přinést zdravější atmosféru do celé oblasti. Na konferenci, která se koná za týden bude o systému, jak zajistit fér práci a odměnu v kultuře a umění řeč.

Domnívám se, že po více než třiceti letech, kdy postupně kultura a umění evolvovala do komplexního systému kulturních a kreativních odvětví, aniž by jednotlivé střídající se vlády tento proces nějak chápaly, natož podporovaly, jsme v situaci, kdy je v oboru čas na kvantový skok – na výraznou kvalitativní změnu k lepšímu a ta změna musí začít u vás, u tvůrců.